

УДК 342.53

**НАРОДОВЛАДДЯ, ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ
ТА ПАРЛАМЕНТАРИЗМ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ**

**POPULAR SOVEREIGNTY, REPRESENTATIVE DEMOCRACY
AND PARLIAMENTARIANISM: PROBLEMS OF CORRELATION**

Ломжець Ю.В.,

*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри морського та господарського права
Національного університету кораблебудування
імені адмірала Макарова*

Прогресивний розвиток сучасної держави не може бути можливим без таких фундаментальних доктрин, як права і свободи людини, громадянське суспільство, правова держава, поділ влади. До таких важливих доктрин також відносяться і парламентаризм. Парламентаризм як політико-правова категорія дуже складне, багатовимірне явище. При визначенні парламентаризму як предмета дослідження виникає ряд проблем методологічного характеру. Незважаючи на те, що останнім часом в юридичній науці часто використовують поняття «парламентаризм», проте його змістовна характеристика викликає багато проблемних питань. Однією з центральних проблем у вивченні інституту парламентаризму є проблема співвідношення представницької демократії і народовладдя. У представленій статті автор робить спробу розглянути проблемні аспекти становлення народовладдя в процесі формування демократичних підходів до парламентської діяльності і визначити обриси парламентського права.

Ключові слова: народ, нація, народний суверенітет, парламентаризм, парламент, форма правління.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства гостро стоїть питання демократичного перетворення держави. Саме тому останніми роками не припиняється пошук оптимальної моделі будови державного механізму, яка б забезпечувала ефективнішу співпрацю всіх гілок влади й оптимізацію діяльності державних органів та інститутів місцевого самоврядування.

Загальновідомо, що центром демократичних перетворень в країні завжди виступає парламент. Не випадково

слово парламентаризм стало синонімом слова демократія. «Парламент» і «парламентаризм» – це тісно пов'язані та взаємообумовлені поняття але, водночас, не рівнозначні. Аналіз світової і вітчизняної історії свідчить про те, що парламент може функціонувати самостійно, тобто окремо від парламентаризму. Стосовно ж парламентаризму, особливо як прояву демократії, то він ні в якому разі не може існувати без парламенту. Отже доцільно розглядати парламентаризм як співтворчість держави і суспільства з визнанням провідної ролі парламенту.

Розвиток інституту парламентаризму в Україні має порівняно нетривалу історію, в зв'язку з цим питання про співвідношення представницької демократії та народовладдя є досить актуальним.

Аналіз публікацій. Проблему становлення, розвитку інституту парламентаризму вивчали багато західних науковців: Ш.-Л. Монтеस्क'є, Дж. Локк, А. Гамільтон, Д. Медісон, Дж. Джей, Дж. Сартрі, Дж. Дж. Коуклі, М. Дюверже, М. Вебер, Дж. Міль, Д. Ослон, В. Цепл, Д. Франклін, Ю. Хабермас. Серед російських дослідників даного феномена можна відзначити М.Л. Ентіна, Л.А. Шарніну, В.Е. Чиркіна, К.Н. Соколова, В.В. Маклакова, А.Д. Керимова, О.Н. Булакова.

Різні аспекти функціонування парламентаризму в Україні та світі досліджують сучасні вітчизняні вчені: П.П. Шляхтун, В.М. Шаповал, П.С. Кислий, В.С. Журавський, А.З. Георгіц, О.М. Бандурка, Ю.Д. Древаль, Г.В. Федоренко, В.А. Смолій, В.М. Ричка, О.В. Скребець, Л.І. Павлова, Л.Т. Кривенко, В.А. Звіркоўська.

Мета даної статті: дослідження основних підходів до визначення сутності народовладдя, представницької демократії та парламентаризму та здійснення аналізу співвідношення даних понять.

Результати дослідження. Розглядаючи проблему співвідношення представницької демократії та народовладдя, можна виділити два основні підходи. Перший і найбільш поширений підхід був сформульований Ш.-Л. Монтеस्क'є. Він полягає в тому, що оскільки на великій території здійснення народовладдя неможливо, то певні повноваження деле-

гуються представницькому органу. Другий підхід, навпаки, сприймає делегування влади як своєрідне відокремлення народу від представницьких органів. Цю проблему одним з перших сформулював Ж.-Ж. Руссо. Він стверджував, що суверенітет, який завжди є уособленням волі народу, не може бути відчужуваним, а суверен сам по собі є колективною сутністю. Отже «передаватися може влада, але ж ніяк не воля» [1, с. 222]. Звідси робимо висновок, що народні депутати не є і не можуть бути представниками народу.

Слід зазначити, що через політичні конфлікти, які постійно виникають в Україні, підхід, сформульований Ж.-Ж. Руссо, стає дедалі популярнішим. Важко погодитися з постановкою питання про те, що, зважаючи на представницьку, тобто опосередковану виборами демократію, реалізація народовладдя неможлива. На думку автора, тільки представницька демократія здатна реалізувати принцип народного суверенітету як основи легітимізації політичного і правового порядку. Народ як носій і першоджерело суверенітету здійснює свої владно-імперативні функції в обох формах і це є основою конституціоналізму. У будь-якому випадку парламентаризм, навіть багаторазово модифікований згідно часу і здорового глузду, завжди залишиться на озброєнні правової державності в кожному з її можливих варіантів, а питання про зміст демократії, державності та права, політичної системи в цілому і окремих її інститутів, а також політичних і моральних цінностей не втрачатимуть своєї актуальності.

Народовладдя становить головний зміст демократії в її сучасному загальноприйнятому розумінні. Інститути народовладдя знаходяться в нероз-

рівному зв'язку з іншими інститутами політичної системи суспільства. Поняття «народовладдя» є міждисциплінарним. Будучи самостійним науковим поняттям, воно інтегрує в собі філософські, політичні та правові ідеї. Серед сучасних вчених існують різні погляди на тлумачення поняття «народовладдя». У більшості випадків народовладдя ототожнюється з поняттям «демократія». Так, А.І Ковлер вважає, що демократія може бути визначена як «народовладдя, форма держави, форма і принципи організації політичних партій та громадських об'єднань; політичний режим; політичний світогляд і політична цінність; політичний процес; принцип міжнародного права» [2, с. 24]. Таким чином, народовладдя вважається тим необхідним елементом у структурі демократії, без якого вона неможлива.

Треба зазначити, що наразі відсутнє також і законодавче визначення народовладдя. Конституція України не містить термін «народовладдя», проте в статті 5 вказується, що «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [3]. Відповідно до Конституції України «народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії» [3, ст. 69]. «Виключно народу належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, яке не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами» [3, ч. 3 ст. 5].

Положення «носієм суверенітету є народ» закріплює принцип народного суверенітету, згідно з яким влада Українського народу є первинною, єдиною і невідчужуваною, тобто

органи державної влади та органи місцевого самоврядування здійснюють владу в Україні, яка спрямовується від народу.

«Воля народу, – наголошується в Загальній декларації прав людини, – повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні проводитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування» [4, ч. 3 ст. 21].

Що стосується поняття «суверенітет», то, як відомо, саме поняття походить від французького слова “*souverainete*” – «верховна влада». Сьогодні вчені виділяють три різновиди суверенітету: народний, державний і національний. Всі три форми суверенітету взаємопов'язані і в той же час самостійні. Народний суверенітет можна вважати передумовою для державного та національного суверенітетів. На сучасному етапі серед основних елементів народного суверенітету виділяють: загальну суверенну волю народу; народне представництво; політичну відповідальність посадових осіб і депутатів перед народом. Тобто, народний суверенітет являє собою верховне, невідчужуване право народу визначати свою долю, бути єдиним і цілковито незалежним носієм і виразником верховної влади в державі і в суспільстві. Тут виникає важливе і дуже актуальне питання про визнання народу суб'єктом влади.

У широкому сенсі влада – це здатність, право і можливість різних суб'єктів влади розпоряджатися будь-ким на основі закону і чим-небудь на основі закону, волі, авторитету, примусу. Крім того, влада це політичне управління людьми, різними соціальними групами,

це система соціальних інститутів і державних органів, що володіють певним впливом на об'єкти влади. Влада як суспільне явище, існує поза межами історичних категорій, вона була завжди іманентно властива людському суспільству.

Поняття народовладдя є важливим складником конституційного ладу і одним з головних орієнтирів конституційного права в демократичних країнах. Провідними принципами цього поняття є: народний суверенітет; реальне здійснення громадянами політичних прав і свобод; вільний і рівноправний доступ до управління справами держави і суспільства; поєднання безпосередньої і представницької форм здійснення влади. Зазначені принципи є спеціальними для народовладдя, хоча, безумовно, його здійснення можливе і на основі загальноюридичних принципів.

Таким чином, народовладдя є одним з головних принципів демократичної держави, народного суверенітету. Головною його ознакою є визнання і наявність ефективного механізму для реалізації громадянами своїх політичних прав шляхом вільної і рівноправної участі в управлінні справами суспільства і держави як безпосередньо, так і через представників.

Представницька демократія в широкому сенсі охоплює всі виборні державні інститути, як законодавчі, так і виконавчі. Всі посадові особи, які обрані народом, представляють його волю. Представницька демократія у вузькому сенсі – це виборні органи парламентського типу, як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівнях. Саме ці органи називаються представницькими і їх наявність, значимість і активна роль є важливим показником демократичного режиму в країні. Спираючись на це, розвинену

представницьку демократію вважають синонімом парламентаризму.

У політичній історії зустрічалися ситуації, коли інститути безпосередньої демократії діяли всупереч і на шкоду представницькій і навпаки. Сьогодні ж, в певному розумінні, вони можуть розглядатися в контексті системи стримувань і противаг (наприклад, скасування на референдумі прийнятого парламентом закону). Однак в сучасній демократичній державі ці дві форми покликані перш за все доповнювати одна одну для забезпечення демократичних форм правління і політичного режиму. Вони тісно переплітаються між собою хоча б тому, що самі вибори представницьких органів є формою прямого здійснення влади народом [5, с. 78].

У зв'язку з цим слід зазначити, що в певному сенсі парламентаризм є синонімом представницької демократії та правової держави. В цьому випадку визначальною ознакою парламентаризму є вимога забезпечення організації і функціонування системи внутрішньо суспільних (суспільно-політичних) переговорів, яка повинна бути представницькою і ефективною. Результатом має стати акт загальної волі, тобто прийняття консенсусного рішення (законодавчого акту) на основі консолідованої громадської думки. Водночас на всіх стадіях цього процесу передбачається режим обов'язкової солідарності всіх учасників, в першу чергу органів державної влади. Інші ж ознаки, хоча і є природними, але виступають додатковою умовою цієї вимоги. Парламент займає в цій системі найважливіше місце, що і дозволяє називати його справжнім інститутом представницької демократії.

З точки зору правової та політичної теорії, парламентаризм є однією з форм представницької демократії.

У цьому сенсі він фактично ототожнюється з демократичними цінностями, які формувалися протягом тривалого часу, це – громадянське суспільство з високим ступенем правової культури; затвердження ідеї верховенства закону; пріоритет прав особистості в стосунках з державою; створення відповідної шкали цінностей, яка б виключала протиріччя громадських і особистих інтересів при здійсненні державної влади [6, с. 167]. Безумовно, всі зазначені цінності повинні реалізовуватися через діяльність органу народного представництва – парламенту.

На думку автора статті, виборне представництво необхідно розуміти в широкому і вузькому сенсах. У першому випадку, в систему представництва будуть входити всі державні органи, посадові особи, які так чи інакше обираються за участю населення держави. В основу такого поділу покладається ознака виборності органів державної влади громадянами. У другому випадку, під представництвом буде розумітися створення колегіальних органів, що складаються з обраних народом представників, тобто органів, які відносять до законодавчої гілки влади.

Саме виборне представництво, яке лежить в основі сучасної парламентської (партійної) системи, виходить з того, що народні представники, будучи більш авторитетними, ніж будь-хто інший, виразниками народних потреб і бажань, можуть з найбільшою підставою вирішувати державні справи, а також претендувати на вибір осіб, яким доручається безпосереднє управління. Можна виділити наступні важливі елементи цього фундаментального принципу парламентаризму: 1) делегування повноважень; 2) «типовість», тобто володіння типовими, середніми характеристиками якоїсь групи осіб, 3) символ.

Народне представництво як головний символ демократії повинно включати не тільки право на вільні вибори довірених осіб і делегування повноважень, а й реальну можливість контролю діяльності своїх уповноважених. Тобто, якщо верховна влада належить народу, то парламентська влада виступає як влада, уповноважена народом – сувереном влади. Тому парламент має право персоніфікувати народний суверенітет. Він покликаний виражати народну волю і субординувати інтереси. А що стосується «типовості», то тут мова йде про те, що парламентське представництво в сукупності повинно являти собою соціум в мініатюрі.

Отже тільки при такому характері представництва парламент має можливість адекватно відображати інтереси народу, враховувати все розмаїття настроїв і поглядів людей, весь спектр культур і традицій, особливо, якщо електорат є багатонаціональним.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що поняття «парламентаризм» є досить об'ємним. У будь-якому суспільстві, яке характеризується демократизмом і високою політико-правовою культурою громадян мають бути присутні такі головні ознаки, як інститут представницької (законодавчої) влади, сформований на основі вільних виборів за участю політичних партій і суспільства; конституційно закріплений принцип поділу влади; панування принципу верховенства права. Тільки за умови гармонійного поєднання цих характеристик можна говорити про наявність у суспільстві такого парламентаризму який уособлює солідарність між парламентом – представником суспільства, народом і виконавчою владою, з метою утвердження та розвитку відносин соціальної справедливості і правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Руссо Ж.-Ж. Об общественном договоре. Трактаты. Книга 2. М.: «Наука», 1969. 709 с.
2. Ковлер А.И. Основы политического маркетинга (технология организации избирательных кампаний). Институт государства и права РАН; Гуманитарный и политологический центр «Стратегия». М.: ИГПАН, 1993. 46 с.
3. Конституція України URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?test=qY4Mfbtc78fVmZUUZiFZLNfuHI43Es80msh8le6>.
4. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015?test=SE7MfTNFZoChmZUMZiFZLNfuHI43Es80msh8le6.
5. Скребец О.В. Проблема внутреннего устройства парламента Украины: одно- или двухпалатность. Проблемы духовности в современном мире: Материалы международной научной конференции. Севастополь: СевГТУ, 2001 С. 74–80.
6. Федосов П.А. Двухпалатные парламенты: европейский и отечественный опыт. Полис. 2001. № 1,2. С. 168–179.

Прогрессивное развитие современного государства невозможно без таких фундаментальных доктрин, как права и свободы человека, гражданское общество, правовое государство, разделение властей. К таким важным доктринам также относится и парламентаризм. Парламентаризм как политико-правовая категория очень сложное, многомерное явление. При определении парламентаризма как предмета исследования возникает ряд проблем методологического характера. Несмотря на то, что в последнее время в юридической науке часто используют понятие «парламентаризм», однако, в отношении его содержательной характеристики остается много проблемных вопросов. Одной из центральных проблем в изучении института парламентаризма является проблема соотношения представительной демократии и народовластия. В представленной статье автор предпринимает попытку рассмотреть проблемные аспекты определения народовластия в процессе формирования демократических подходов к парламентской деятельности и определить очертания парламентского права.

Ключевые слова: народ, нация, народный суверенитет, парламентаризм, парламент, форма правления.

Progressive development of the modern state is impossible without such fundamental doctrines as human rights and freedoms, civil society, rule of law, separation of powers. These important doctrines also include the theory of parliamentarianism. Parliamentarianism as a political and legal category is a very complex, multi-dimensional phenomenon. There are many methodological problems in determining parliamentarianism as the subject of research. The notion of «parliamentarianism» is often used in modern legal science researchers; however, there are many problematic issues to determination its content characteristics. One of the central problems in studying of the institute of parliamentarianism is the problem of the correlation of representative democracy and the public sovereignty. In the article the author has discovered the problematic aspects of the definition of public sovereignty in the process of democratic approaches to parliamentary activity and determined the outlines of parliamentary law.

Key words: people, nation, public sovereignty, parliamentarianism, parliament, polity (form of government).